

JE LI I U SLAVENSKOJ RENESANSI BILO ŽENA?

Ideju da i žene mogu njegovati *studia humanitatis* u renesansi su mnogi prihvatili kao posve samorazumljivu stvar. Bilo je to zato jer su ženski udio u suvremenom društvu osjećali i kao dio helenskoga naslijeđa koji je vrijedilo aktualizirati i na tom području. Benedikt Kotruljević već je sredinom 15. stoljeća u svojoj studiji o idealnom trgovcu posebnu pozornost posvetio obrazovanju djevojaka.²⁸ Ipak, iako su u renesansi i neke djevojke pohađale najranije humanističke škole, nije se od njih, kad bi ušle u zrelije doba, očekivalo da se kasnije nastave baviti i književnim radom. Ženama je u renesansi bilo namijenjeno da budu predmetom književnosti, ali im nije bilo dopušteno da budu i njezinim akterima.²⁹

U Dubrovniku se tako, usuprot društvenim očekivanjima, u drugoj polovici 16. stoljeća formirao vrlo značajan ženski književni kružok u kojemu je nekoliko žena ostavilo zanimljivih književnih tragova. Najraniji od tih tragova fiksiran je 1569. u knjizi Nade Bunić (Speranza Bona) *Difesa de le rime et prose*.³⁰ Ta najstarija slavenska književnica i autorica prve ženske tiskane knjige izravno kaže da svoje djelo, to jest prigodne stihove, ali i opširan prozni uvod, ispisuje u domovini za koju zna da je nezahvalna. Uz to, govoreći ne samo u svoje nego i u ime svojih sestara Julije, Lukrecije, Izabele, Kasandre i Anđele Marije, ona ističe nepravde kojima su sve one izložene.

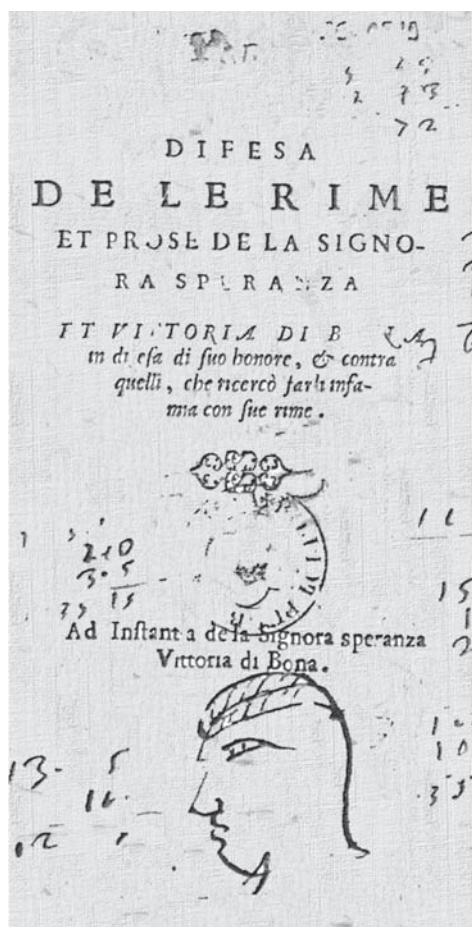
²⁸ *Della mercatura et del mercante perfetto*, Venecija 1573.

²⁹ M. E. Wiesner, »Women's Defense of Their Public Role«, u *Women in the Middle Ages and the Renaissance: Literary and Historical Perspectives*, ur. M. B. Rose, Syracuse 1986.

³⁰ Knjigu je uz pomoć internetskih pretraga nedavno otkrio zagrebački muzikolog Ennio Stipčević. Njezin za sada jedini poznati primjerak nalazi se u Sieni, u Biblioteca Comunale. Opsegom sadrži 71 foliju, a prema opisu se može naslutiti da je knjiga tiskana 1569., jer autorica spominje da je te godine, 4. rujna, pisala svoj predgovor koji je naslovila na uvaženog gospodina Miha Lukarevića, dubrovačkog plemića.

Čini se da su se, u vrijeme kad je Nada Bunić odlučila napisati i objaviti svoju knjigu, neki lokalni zavidnici u podrugljivim pjesmama rugali tim neudanim, ali obrazovanim djevojkama iz kuće Bunićevih. Ti kritičari nisu mogli prihvatiti odluku mladih emancipiranih žena da ostanu neudane, a da, za razliku od većine svojih neudanih vršnjakinja, zbog te odluke ne odu u samostan kako bi ondje sačuvala čistu plemićku krv svojih muških srodnika i njihov autokratski režim.³¹

Nada Bunić u odljem proznom tekstu, služeći se u ono vrijeme vehementnim i ženi jedva primjerenim riječima, brani čast svoje kuće i svojih sestara. U svoju knjižicu Nada Bunić je, osim uvodnog proznog teksta, uključila i nekoliko desetaka vlastitih prigodnih pjesama posvećenih sestrama, prijateljima, dubrovačkim kapetanima i liječnicima, ali i talijanskim prijateljima i prijateljicama. U knjizi je objavila i nešto tuđih stihova pa je sasvim jasno da je autorica imala i dosta književnih poznanika i poznanica u tadašnjim intelektualnim krugovima Italije. Imala ih je i u rodnom gradu. Jedan od njih bio je Miho Monaldi, pisac talijanskih stihova i proznih traktata o ljepoti i vrlo aktivan član humanističke i prema aktualnoj vlasti uglavnom kritički raspoložene *Accademie degli Concordi* ili *Složnih*.³² Monaldi je Nadi

Naslovna stranica prve knjige koju je u Slavenu objavila jedna žena. Nada Speranza Bunić objavila je svoju proznu i stihovanu *Obranu* 1569. Jedini primjerak te knjige sačuvan je u Sieni.

³¹ D. Pavlović, »O krizi vlasteoskog staleža u Dubrovniku XVII veka«, Zbornik radova SANU, sv. 17, knj. 2, Beograd 1952; o nešto starijem razdoblju od onoga u kojem je živjela Nada Bunić vidi u knjizi D. Dinić-Knežević, *Položaj žena u Dubrovniku u XII i XIV veku*, Posebna izdanja SANU, knj. 469/2, Beograd 1974.

³² R. Bogišić, »Akademija 'Složnih' (Dei Concordi) u Dubrovniku 16. stoljeća«, *Croatica*, br. 24–25, Zagreb 1986; Lj. Schiffler-Premec, *Miho Monaldi: Ličnost i djelo*, Zagreb 1984.

Obožavana Cvijeta Zuzorić, Dubrovčanka kojoj je stihove posvećivao Torquatto Tasso i koja se javlja kao sudionik dva učena razgovora o ljubavi i o ljepoti.

Speranzi Bunić i njezinoj sestri Juliji posvetio poslanice u kojima te dvije Dubrovkinje opisuje kako poput grčkih muza pjevaju uz rijeku. *Pure et onorate carte* njihovih stihova ono su što Monaldi obožava ne znajući da su djela tih žena, posebno knjiga Nade Speranze u obranu poezije i časti vlastite obitelji, kroz duga stoljeća bila posve nepoznata.³³

Monaldi, koji se rodio 1540. u Dubrovniku, svojim je testamentom obvezao nasljednike da mu postumno tiskaju cjelokupnu književnu ostavštinu. Pisac je umro 1592., a njegovi nasljednici ispunili su obećanje sedam godina kasnije kad su tiskom izišle Monaldijeve *Rime*. U toj knjizi talijanskih tekstova objavljen je prijevod jedne Ovidijeve *Heroide*, zatim kancona o Lepantskoj bici, dijaloški spis *Dell'havere* u kojem, na način Moreovih, Campanellinih i Petrićevih utopističkih tekstova renesanse, analizira pravno-politički sistem Dubrovačke Republike iz onovremenih kategorija u jednom krilu europske književnosti dominantnog stoicizma. Monaldi zagovara harmoničan odnos pojedinca i grada zalažući se za pozicije koje su bile posve suprotne Machiavellijevim, koje su se odnosile na rat svih protiv svih. Grad je Monaldiju najbolji iskaz ljudske naravi, njezin kameni koncentrat, a ne utopijski mostrom različitosti koje se onda u njemu natječu.³⁴

Najvažniji dio Monaldijevog opusa, u kojem ima dosta konvencionalnih lirskih pjesama, traktat je o ljepoti nazvan *Irene*, u kojem nema ništa nova s ob-

³³ Z. Marković, *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI. do svršetka XVIII. stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*, Zagreb 1970. Vidi poglavlje o Juliji i Nadi Bunić, pisano u vrijeme dok se nije poznavala nedavno otkrivena knjiga. Usp. S. P. Novak, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. II, Od humanističkih početaka do Kašićeve ilirske gramatike 1604., Zagreb 1997.

³⁴ O političkim stavovima onodobnih Dubrovčana, a iz vizure Monaldijevog prijatelja Nikole Vitovog Gučetića, vidi I. Tacconi, »Economia e politica nel pensiero e nell'opera di N. V. di Gozze, patrizio raguseo«, *La Rivista dalmatica*, god. XII, Zadar 1931.

zirom na prethodnike, ali je građu pisac dobro rasporedio i uspio zadržati miran ton i strogi klasicistički pogled na estetička pitanja.³⁵ Po vokaciji psiholog, Monaldi je bio najviše zainteresiran za funkcioniranje umjetnosti u društvu, a vezano s time i za problematiku primanja ljepote, pitanje njezine manirističke relativizacije i ovisnosti o poziciji prosuditelja. Vjerovao je da se kao što se svijetlo mijenja na uzburkanoj vodi, isto tako ljepota i dobrota u nestalnom moru nižeg svijeta pokazuju neuhvatljivim i nestabilnim.

Ljubav i ljepota su, veli pjesnik i filozof Monaldi, kao voda koja teče. Slike vode i njezine neuhvatljivosti opsjedale su i Monaldijevu prijateljicu Juliju Bunić, od koje je preostala jedna *ottava* rima, iz koje se vidi da je pjesnikinja bila teško bolesna i da se u tim stihovima oprašta od života pa se vidi kako mijenja *vaše obale s Letinim* i kako slijedi tužne tragove mrtvacu gledajući crne močvare i stigijske valove, a sve zato jer *è giunto a fin mio vital corso*.³⁶

Sve do tada u poeziji slavenskih naroda žene su u drami i lirici umirale i opraštale se od života. U pjesmi Julije Bunić taj je oproštaj bio stvaran. Naime, Julija Bunić rođena je oko 1550., a umrla je 1585. od neke bolesti koja joj je već za života donijela nadimak »bolesna pjesnikinja«, to jest *Giulia Bona inferma*. Bila je družbenica akademika Složnih, a pored svoje sestre Nade Speranze te pored Cvijete Zuzorić i Mare Gundulićeve, bila je stvarna muza dubrovačkih stoičkih mislilaca i manirističkih pjesnika s konca 16. stoljeća.³⁷

U isto vrijeme kad je Nada Bunić tiskala svoju kasnije vrlo brzo zaboravljenu knjžicu i u vrijeme u kojem je bolovala njezina rano preminula sestra Julija, u Dubrovniku je veliku pozornost privlačila jedna neobična žena. Zvala se Cvijeta Zuzorić, udana za talijanskog trgovca Pescionija, koja je, doselivši se u Dubrovnik iz Ancone, ondje donijela mnoge društvene običaje koji su snažno potresli tamošnju maskulinu javnost.³⁸ O književnom radu te žene nije sačuvano mnogo izravnih tragova. Njezinoj su ljepoti i učenosti, doduše, posvećeni

³⁵ F. Jelašić, *Miho Monaldi, Irena iliti o ljepoti*, Zagreb 1909.

³⁶ Tekst se nalazi u Monaldijevoj knjizi *Rime del Sign. Michele Monaldi. Alia molto illustre signora, la Signora Fiore Zuzzeri Pescioni*, Venecija 1599; Z. Marković, *Pjesnikinje...*, n. dj.

³⁷ O stanju duha kakvo je vladalo i u Dubrovniku pod kraj 16. stoljeća vidi F. Simone, »Seneca morale nella cultura francese tra Rinascimento e Barocco«, *Umanesimo, Rinascimento e Barocco in Francia*, Milano 1968.

³⁸ J. Torbarina, »Tassovi soneti i madrigali u čast Cvijete Zuzorić Dubrovkinje«, *Hrvatsko kolo*, br. 21, Zagreb 1940.

deseci stihova, opjevao ju je Torquato Tasso, a ona je sugovornica svojoj najboljoj prijateljici Mariji iz roda Gundulić u dijaloškim traktatima o ljepoti i ljubavi što ih je objavio 1581. Marijin muž Nikola Vitov Gučetić.³⁹

Taj filozof, pedagog i politolog svoj je grad najviše zadužio državičkim knjigama *Dello stato delle Repubbliche*, tiskanoj 1591., i *Governo della famiglia* iz 1589.⁴⁰ U svom životnom djelu o Dubrovačkoj Republici i njezinoj državotvornosti izložio je temeljna načela političke misli svoga grada i obrazložio je teoriju vladavine kakva je ondje bila aktualna. Knjiga mu je apologija građanske časti kakvom su je vidjeli njegovi sugrađani, a izvedena je na principima Aristotelovog nauka o društvu. Uporan zagovornik rada, bio je i tumač tipično dubrovačkog načela mjesečnog obnašanja kneževske dužnosti, što je po njemu bio idealan obrazac koji je komunu spašavao od bilo čijeg i bilo kakvog nasilja i tiranije. Ipak, uza sve veliko značenje svojih vlastitih tekstova, taj Gučetić najčešće se spominjao kao autor koji je najviše pridonio stvaranju mita o Cvijeti Zuzorić.⁴¹

Najbitniji dokument o djelovanju Cvijete Zuzorić na književni život njezina vremena ipak se ne nalazi u Gučetićevim platonističkim kompilacijama o ljepoti i ljubavi, nego je sačuvan u jednom dobro sročenom proznom tekstu Marije Gundulić, koji je napisan 1582., ali je objavljen tek nekoliko godina kasnije kao predgovor knjizi Marijina muža Nikole Gučetića *Discorso sopra le metheore d'Aristotele*.⁴² Naime, ta je knjiga, kako je kasnije ustanovljeno, upravo zbog Marijinog testa cenzurirana pa joj je prvo izdanje bilo nanovo presloženo i otišnuto.

Srećom, sačuvana je cenzurirana, ali i necenzurirana verzija teksta Marije Gundulić. Taj predgovor po mnogo čemu je srodan onom starijem polemičkom tekstu Nade Bunić. Razlika među njima je u tomu što se ovdje ne brani vlastita čast ili čast obitelji, nego čast izvrijeđane prijateljice i što su optuž-

³⁹ V. Kostić, »Platonski dijalozi Nikole Vitova Gučetića«, Zbornik istorije književnosti SANU, Beograd 1962; A. Pinterović, *Les dialogues platoniciens de Nikša Vikićević Gučetić (Nicolo Vito di Gozze)*, Louvain 1966–1967.

⁴⁰ I. Tacconi, »Pensiero e pensatori dalmati«, La Rivista dalmatica, god. XXIV, br. 1, 1943; E. Garin, *L'Umanesimo italiano*, Bari 1952.

⁴¹ Z. Marković, *Pjesnikinje...*, n. dj.

⁴² A. Zaninović, »Drugo izdanje djela Nikole Gučetića 'Discorsi sopra le Meteoze d-Aristotele'«, Anali Historijskog instituta JAZU, sv. II, Dubrovnik 1953; Ž. Dadić, »Nikola Gučetić i njegovo djelo 'Sopra le meteoze d-Aristotele'«, Dubrovnik, sv. VIII, br. 2, 1965.

be Marije Gundulić protiv dubrovačkog *establishmenta* manje uvijene i posve izravne. Svoj tekst samosvjesna Gundulićeva piše u trenutku kad je njezina prijateljica Cvijeta Zuzorić bila prisiljena napustiti Dubrovnik, jer više nije mogla izdržati *bijesne udarce zavidnika, njihovu prirodenu zloću i njihovu pripravnost da grizu i razdiru tuđe stvari*. Marija Gundulić u povodu odlaska svoje izvrijeđane i moralno ocrnjene prijateljice, kaže i sljedeće: *Kada sada razmišljam o tom odlasku Vašem, osjećam kako mi to zadaje neku neizlječivu žalost duše, a i veliku samilost prema sebi samoj, tako da proklinjem sat i čas kad sam Vas vidjela i upozнала Vaše, na svijetu sasvim rijetke vrline, koje su mi u početku bile ugodne i drage, a na svršetku bi mi, u Vašoj odsutnosti, mogle biti žalosne i gorke...*⁴³

⁴³ *Discorsi sopra le Metheore d'Aristotele ridotti in dialogo et divisi in quattro giornate*, Venecija 1584; Vidi A. Zaninović, »Drugo izdanje djela Nikole Gučetića...«, n. mj.